

Eğitim ve Toplum Olgularının Etkileşimi: Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Analiz

Jale AKHUNDOVA*

Özet

Eğitim, çok boyutlu bir kavram olduğundan, literatürde içerik itibariyle farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan yola çıkarak eğitim bir süreç olarak mevcut durumu iyileştirmek ve geliştirmek için gerçekleştirildiği ortaya çıkmaktadır. Her toplumsal olgu gibi eğitim de değişik ve değişken faktörler tarafından koşullanmakta ve bu faktörleri koşullandırmaktadır. Dolayısıyla süreçsel olarak hem kısa vadede hem de uzun vadede eğitim toplum ve onun bileşenleriyle karşılıklı olarak etkileşimde bulunmaktadır.

Bu bileşenler arasında ekonomik sistem önemli derecede belirleyicidir. Zira siyasal ve toplumsal düzenle birlikte, eğitim sistemi bütün dönemlerde ekonomik düzeni de etkilemiş ve ondan etkilenmiştir.

Bu çalışmanın amacı; bu karşılıklı etkileşim mekanizmalarının neden kaynaklandığını ve eğitim olgusunun hangi toplumsal süreçlerden etkilenip hangilerini etkilediğini ortaya çıkarmaktır. Çalışma, nicel araştırma niteliğinde olmayıp kuramsal-analitik nitelik taşımaktadır. Çalışmada öncelikle eğitim ve toplum olgularının tanımları verilmekle kavramsal ve kuramsal çerçeve çizilmekte, daha sonrasında iki olgu arasındaki ilişki ve etkileşim farklı boyutları ile ele alınmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eğitim, Toplum, Sosyoekonomik Sistem

Interaction Between Education and Society: Socio-Economic and Socio-Political Analysis

Abstract

Education, as a multi-dimensional concept is defined by context in different ways in the literature. Based on these definitions education is emerging as a process carried out to improve and to develop the current state in all spheres. As every social phenomenon education affects variable factors and conditioned by these factors. Thus, both as a process in the short term and the long-term, education phenomenon is mutually interacting with society and its components.

Among these components economic system is a significant one. As well as the political and social order, the education system is affected by economic order in all stages and influence it.

The purpose of this study is to reveal the sources of the mechanisms of mutual interaction processes and to analyse which social processes influence the education system and by which ones is influenced. This study not being a quantitative research has a theoretical-analytical nature. First of all is given concepts and definitions of education and society and is drawn the theoretical framework in this study, the later two phenomenon are discussed with different dimensions of relationship and interaction between them.

Key Words: Education, Social, Socio-economic System

* Türkiye ve Orta Dođu Amme İdaresi Enstitüsü Yönetim Bilimi Doktora Programı.

Eğitimin Kavramsal Boyutları

İnsanlık tarihi boyunca, insan temel ihtiyaçlarını gidermekle birlikte çevresini tanıma, anlama ve anlatma ihtiyacını hissetmiştir. Özellikle toplumsal gelişme döneminde insanlık tarihinde kazanılan bilginin ve tekniğin sonraki kuşaklara aktarılması bir görev olarak insanların karşısına çıkmıştır. Bu anlamda her dönem içinde biriken bilgi ve tecrübe birikiminin alan ve disiplin kriterlerine göre tasnif edilmesi gereken hedef kitlesine ve gereken zaman-mekan şartları içerisinde aktarılması işini kolaylaştırmıştır. Bilginin çeşitli alanlarda daha kullanışlı hale getirilmesi çalışmaları birçok bilim dalının ortaya çıkmasına neden olmuş, eğitim de bütün bunların sonucunda sosyal bilimlerin uygulamalı bir alanı olarak yerini almıştır (Genç ve Eryaman, 2007, s.90-91).

Eğitim kavramı ve olgusu bu noktada ortaya çıkmakla temel işlevini kazanmıştır. Bununla birlikte eğitimin literatürde farklı açılardan tanımlandığı görülmektedir. Örneğin, Erden'e göre (2011, s.13), eğitim, ; bireye kendi yaşantıları yoluyla davranış kazandırma ve davranış değiştirme sürecidir. Çağdaş anlamda ise eğitim "insan sermayesine yapılan yatırım" olarak algılanmaktadır. Eğitimin diğer bir tanımı ise; bireye istendik yönde davranış kazandırmaktır. İstendik kelimesiyle tanıma katılmak istenen toplumun değer yargılarının, ahlak yapısının ve var olan bilgi birikiminin yeni kuşaklara aktarılmasıdır.

Birey, tek olarak gerçekleştiremediği ihtiyaçlarını, işbirliği ve işbölümü çerçevesinde gerçekleştirmektedir. Bu işbirliği ve işbölümü bilinen ilk örgütlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Şişman (2007, s.24) örgütü, "üyeleri tarafından sosyal olarak oluşturulan ve paylaşılan bir anlamlar sistemi" olarak tanımlamaktadır. Toplumlar ise yaşam şartlarını iyileştirmeye çaba gösteren insanların ürünüdür. (Erden, 1998, s.80).

Bireyler tarafından belirlenen ve oluşturulan toplumlar zaman geçtikçe bireyler üzerinde belirleyici etkiye sahip olmaya başlamıştır. Toplumlar bireylerin mevcut toplum düzenine uyum ve katkı sağlayacak şekilde yetiştirilmesini koşullandırmıştır. Günümüz toplumlarında bu düzene uyum sağlayacak insan tipinin yetiştirilmesi görevi geniş anlamda eğitimindir. Bu açıdan eğitimin ilk ve temel yapısal ocağı olan okulların toplumsal, siyasal ve ekonomik görevleri vardır (Buluç, 2011, s.26).

"Eğitim" sözcüğünün etimolojik kökenine bakıldığında onun Latince çıkışlı bir sözcük olup "Educare" - "beslemek", "Educario" - "geliştirici ortam hazırlamak", "Ecere" - "yükseltmek, yukarı kaldırmak" anlamları ve karşılıklarının mevcut olduğu görülmektedir. Almanca'da da karşılığı olarak "erziehen" kelimesi bulunmaktadır. Anlamı bir şeyin içinden çıkarmak ve şekil ve biçim vermek olarak geçmektedir (Varış, 1981, s.35).

Türkçede eğitim sözcüğü 1950'li yılların başından itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Eğitim kavramı, dilimizde "eğmek" fiilinden türetilmiştir. Sözlüklerimizde bükmek,

uygulamak, öğretmek, yetiştirmek, geliştirmek anlamlarına da gelmektedir. Daha önceleri ise, eğitim yerine terbiye kelimesi kullanılmaktaydı (Şişman, 2011, s.5).

Türk Dil Kurumu sözlüğünde eğitim, “çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kimliklerini geliştirmelerine okul içinde veya okul dışında doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye” (<http://www.tdk.gov.tr>, 2012, 16 Haziran) olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu’nun bu tanımı, eğitimin daha çok toplumsal hayattaki görevi üzerine vurgu yapmaktadır.

Demirel ve Kaya’ya (2001, s.4) göre eğitim, çok boyutlu bir kavram olarak dikkat çekmektedir. Yazarlar eğitim aracılığıyla bireyin amaçları, bilgileri, ilgileri, davranışları, tutumları ve ahlak ölçülerinin zamanla değiştiğini öne sürerler. Şişman (2011, s.7-8)’a göre eğitim, insanın belli bir süreç esnasında etkilenmesi ve bu süreç sonucunda kazanılan davranışlardır. Eğitim; öğretme, eğitime ve eğitilme süreçlerinde donanımı olanlarca, eğitim ve öğretim almak isteyenlere istenilen bilgi, beceri, tutum ve davranış kazandırma hizmetidir. Eğitim, kazanmış olduğumuz yeterliklerdir. (Başaran, 2007, s.32).

Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istendik davranış oluşturma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda bireyde bir davranış değişikliği sağlama amacı güden eğitim, bireyin kendini gerçekleştirmesini sağlamak, kendine ve topluma yararlı olmasını gütmek, ortaya çıkabilecek problemlere çözüm üretebilme kabiliyeti sağlamak amacı gütmektedir (Pehlivan, 2006, s.40). Bireyin günlük hayatında bulunduğu etkinlikler sonucunda davranışlarında değişiklikler olmakta, bu değişiklikler de toplumsal yaşamı biçimlendirmektedir.

Eğitim ve Toplum İlişkisi: Eğitimin Toplumsal İşlevleri

Eğitimin amacı, bireyde ruhsal ya da zihinsel durumda oluşturulmak istenen durum değişikliğidir (Ergün, 2011, s.13). Buluç’a (2011, s.28) göre, eğitimin amaçları; bireye kazandırılmak üzere seçilmiş olan istendik davranışlardır. Amaçlar sınıflandırıldığında üç düzeyde belirtilmektedir. Bunlar; uzak, genel ve özel amaçlardır. Uzak amaçlar, eğitimi uygulayacak olan ülkenin politikalarına göre belirlenen hedeflerdir. Genel amaçlar, uzak amaçların yorumlarıdır. Okul seviyesinde düşünecek olursak, okulun misyonunu yansıtan amaçlardır. Özel amaçlar ise, sınırlı bir alandaki amaçlar olup, herhangi bir dersin programının belirtildiği amaçlar olabilir.

Örneğin 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda sıralandığı üzere Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk Milletinin ve Devletinin temel ilke ve değerlerine, modern toplumsal düzene sadık, ekonomik düzene yararlı insanlar yetiştirmek, “...böylece bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu artırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve

nihayet Türk Milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı, seçkin bir ortağı yapmaktır (1739 S.K./ Md. 2). Adı geçen kanunun 3. Maddesine göre Türk Milli Eğitiminin özel amaçları şöyle ifade edilmektedir: “Türk eğitim ve öğretim sistemi, bu genel amaçları gerçekleştirecek şekilde düzenlenir ve çeşitli derece ve türdeki eğitim kurumlarının özel amaçları, genel amaçlara ve aşağıda sıralanan temel ilkelere uygun olarak tespit edilir” (1739S.K./ Md.3).

Eğitim, birçok işlevi içerisinde barındıran bir sistemdir. Bu işlevler; toplumsallaştırma, ekonomi ve de endüstriyel, insan kaynaklarını geliştirme, siyasal, kültürel mirası aktarma ve seçme-yerleştirme işlevleri olarak sıralanabilir. Türk Dil Kurumu’na göre toplumsallaşma; “Bireyin kişilik kazanarak belli bir toplumsal çevreye hazırlanması, toplumla bütünleşmesi süreci, sosyalleşme” (www.tdk.gov.tr, 24.06.2012) olarak tanımlanmıştır. Toplumsallaşma kavramını bazı araştırmacılar sosyalleşme olarak da kullanmışlardır. Sosyalleşme, bir süreci ifade etmektedir. Bireyin topluma ait olmasını ifade ederken buna ek olarak bireyin bu toplumun üyeliğine katılabilmesi için gerekli olan hazırlık sürecini de belirtmektedir (Şişman, 2011, s.69). Toplumsallaştırma işlevinin diğer bir açıklaması ise, özellikle karmaşık demografik yapıdaki toplumlarda ortak bir kültürel yapı oluşturma hedefini yerine getirme şeklindedir. Eğitimin toplumsal konumu da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Zira eğitim mevcut siyasal, sosyoekonomik düzenin sürekliliğinin sağlanmasında da işlevsel ehemmiyete sahiptir.

Eğitim, ülke toplumunun ekonomik çıktılarını fazla etkilemekle önemli ekonomik işlevi yerine getirmektedir. Zira kaynak ve hammaddeyle birlikte ekonominin girdileri arasında en önemli faktör insan kaynağıdır. Bu noktada insan faktörü ekonominin işleme kural ve yöntemlerini belirlemektedir. Eğitimin ekonomi üzerindeki etkisi hem üretim hem de tüketim aşamasında ortaya çıkmaktadır.

Eğitimin siyasal işlevi, toplumu oluşturan bireylere milli ideolojiyi, ideal, değer ve tutumları kazandırıp, mevcut siyasal sisteme bağlı yurttaşlar yetiştirmektir (Türkmen, 2002, s.58). Eğitimin siyasal işlevinin gerekliliği özellikle ulus devletin ortaya çıkışıyla hissedilmiştir. Özellikle ulus devletler kendi istedikleri davranış kalıplarına sahip insan tipleri yetiştirmek için temel eğitimi zorunlu hale getirmişlerdir. Siyasal süreç ve söylemde ortaya çıkan her gelişme uzun vadede eğitim sürecinde benimsetilen değerlerde de yansımaları bulmaktadır. Özellikle eğitimin temel fonksiyonlarından biri olan sosyalleştirmenin en son aşaması olarak siyasal sosyalleşme, yani mevcut sosyal norm ve kurullarla birlikte mevcut siyasi-idari düzenin çalışma mekanizmalarının ve değerlerinin de benimsetilmesi olduğunu kabul edersek, eğitim bu siyasal normların vatandaşlar tarafından benimsenmesi ve böylelikle de sistemin sürekliliğinin sağlanmasını temin etmektedir. Bu bağlamda ülkemizin eğitim sisteminin en önemli siyasal fonksiyonu demokrasiyi korumak ve yaşatmak amacıyla, adilane tutum ve davranışların tüm

yurttaşlarca benimsenmesini sağlamak ve bu demokrasinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır (Şişman, 2011, s.110).

Türk Dil Kurumu'na göre kültür, “tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin” (www.tdk.gov.tr, 24.06.2012) olarak tanımlanmaktadır. Her toplumun kendi özelliklerini yansıtan, kendine has ve özgün bir kültürü vardır. Dolayısıyla toplumu oluşturan bireylerin kendilerini yansıtan bu kültürel değerleri korumak gibi bir sorumlulukları vardır. Toplum oluşturan bireylere bu sorumluluğu vermeden önce yapılması gereken iş ise, eğitim aracılığıyla kültürel değerlerin topluma benimsetilmesidir. Bilgi çağı olarak adlandırdığımız yüzyılda, dünyamız bugüne kadar görülmedik şekilde gerçekleşen bir değişim yaşamaktadır. Bu dönem özellikle teknolojik alanlarda gerçekleşen değişim ve gelişmeler sonucunda, insanlarda yepyeni değerlerin oluşmasına ve eski değerlerin yerini almasına şahit olmaktadır (Buluç, 2011, s.40-41).

Eğitim sistemlerinin başarılı olmasında, sistemin içerisine aldığı insan kaynakları önemli rol oynamaktadır. İnsan kaynaklarının eğitim seviyesi, toplumsal kurumların ve örgütlerin başarısında çok önemlidir. Günümüz dünyasındaki rekabetçi ortam, örgütlerin varlıklarını sürdürebilmesi için kaliteli, yani eğitim düzeyi yüksek insanlar istihdam etmelerini gerektirmektedir. Örgütlere insan kaynaklarının seçilmesi, geliştirilmesi ve yerleştirilmesi görevi eğitim sistemine verilmiştir. Eğitim sisteminin yaptığı seçme işlevini iki başlıkta ele almak mümkündür. Bunlardan ilki eğitim örgütlerinin ihtiyaç duyduğu insan kaynaklarının seçilmesi iken, diğeri ise eğitim kurumlarının girdisi olan öğrencileri seçme ve yerleştirmedir (Buluç, 2011, s.42).

Erden'e (2011: 40) göre, birçok temel ihtiyacını doğadan karşılayan insan, doğadan daha fazla faydalanmak ve daha iyi şartlarda yaşayabilmek için bir araya gelerek toplumları oluşturmuştur. Toplum, belli bir coğrafyada, ortak hedefleri gerçekleştirmek için bir araya gelen, kendi aralarında işbirliği ve dayanışma ruhu içerisinde olan bireylerin oluşturduğu topluluk olarak düşünülebilir (Uluğ, 1999, s.49).

Toplumsal yaşantının bir sonucu olarak iki temel ilişki vardır. Bunlar toplum-doğa ve toplum-insandır. Bu ilişkiler kesintisiz bir devamlılık göstermiş ve sonuçta kurumları oluşturmuştur. Toplumsal kurumlar, toplumun olduğu her yerde olmak zorundadır. Kurumlar, toplumsal ihtiyaçları karşılayabilmek için toplumsal boyutta ihtiyaç gereği olarak oluştururlar ve bu ilişkiler sonucunda kurulurlar. Farklı alanlarda işbölümü ve işbirliğini sağlayan kurumlar gibi eğitim de toplumda üretim ilişkilerinde işbölümü ve işbirliğini sağlamaktadır.

Toplumun günlük hayatımızda belli olaylara karşı vereceği tepkiler yüzyıllar öncesinden biçimlenerek gelmektedir. Yani bu biçimlenme olayı, aslında var olan toplumun kendi öğrettiği toplumsal davranışlar ve bunun sonucunda oluşan toplumsal davranış kalıplarının bir sonucudur. Toplumsal davranış, bireyin başka bir birey ile ilişki kurma yeterliliğine ulaşması ve bu yeterliliğin fiiliyata dönüştürülebilmesidir. Zaman içerisinde toplumsal davranışlar toplumun olaylara vereceği tepkilerin birikimi ve toplamı sonucunda toplumsal davranış kalıplarına dönüşebilir. Toplumsal davranış kalıpları, toplumu oluşturan bireylerin çoğunluğunda görülen düşünüş ve eylem şekli olarak ifade edilebilir. Bu davranış şekilleri kuşaktan kuşağa aktarılırken toplumun geleneği haline dönüştürülür. Gelenek haline dönüştürülen bu toplumsal davranış kalıpları sonraki kuşakları bu çerçevede hareket etmeye zorlar. Bunun sonucu olarak da toplumsal davranış kalıpları çerçevesinde davranmaya başlarlar. Toplumsallaşma, bireyin toplumun normlarına uymasını; toplumsal problemlerin çözümüne katılmasını ve çevresindeki bireylerle etkileşim içinde yaşamasını öğrenmesi ve uygulamasıdır (Başaran, 2007, s.116-118). Eğitim hem belli toplumsal davranış kurallarının yerleşmesinde hem de bütünlükte toplumsallaşma sürecinin gerçekleştirilmesinde etkin olmaktadır. Toplum; kendisini oluşturan bireylerden, toplumsal davranışlar konusunda bir beklenti içerisinde. Bu toplumsal davranışların temeli ise toplumsallaşma sürecine kadar uzanmaktadır. Toplumsallaşma sürecinin ana değişkeni hiç kuşkusuz ki eğitimidir (Uluğ, 1999, s.49).

Eğitimle, toplum arasındaki ilişki iki yönlüdür. Eğitim kurumları yetiştirdikleri, topluma katılmaya ve kazandırmaya teşvik ettikleri bireylerle toplumsal yapının her noktasını etkilerken, toplumsal yapı içerisindeki her kurum ve benzeri yapıda eğitim sisteminin yapı ve programlarını değiştirerek kendisine uygun bireyler yetiştirmesi noktasında eğitimi ve eğitim sistemini yönlendirmeye çalışır. Eğitimin iç içe olduğu en önemli toplumsal kurumlar aile ve dindir (Erden, 2011, s.41). Uluğ'a (1999, s.125) göre, ailenin toplumsal görev ve sorumluluğunun önemli bir kısmını da eğitim oluşturmaktadır. Ailenin yetiştirdiği çocuğa ilişkin olarak temel görevi, çocuğun yeteneklerini en üst davranış şekline ulaştırabilmektir. Bununla birlikte aile, kendi kendiliğinde de yeni doğanın doğuştan üyesi kabul edildiği toplumsal bir kurumdur. Bu anlamda topluma ait olma, toplumun istediği davranışların oluşması diğer bir söyleyişle toplumsallaşma ailede başlar. Başka sözle kişilik ve de vatandaş yetiştirilmesinde aile ve eğitim kurumlarının işlevleri iç içe geçmiştir ve ayrı ayrılıkta tam başarıyı sağlayamaz. Din ve eğitim olguları ve süreçleri arasındaki ilişki birkaç açıdan ele alınabilir. Öncelikle hemen hemen tüm toplumlarda başlangıçta dini temelli eğitim, toplumsal yapının değişmesi, büyümesi ve gelişmesi yönünde önemli görevler üstlenmiştir. Dini bilgiler ve dünya görüşü kendi kendine bir eğitici anlam ve işlev taşımaktadır. Eğitim ile din olgusunun bir araya getirilmesi toplumsal düzenin sağlanması açısından faydalı olabilir. Günümüzde, özellikle ülkemizde halen din olgusu,

toplumun eğitilmesinde kullanılan bir olgudur. Ancak temellerini dinden alan bir eğitim, çağa uyum sağlayabilecek insan modelini yetiştirmede yetersiz kalabilir.

Eğitim bir yandan toplumsal kurumlarla etkileşim içerisindeyken, bir yandan da toplumsal yaşamda çok etkili roller oynayan toplumsal süreçler üzerinde de etkili olur. Dewey'e (2011, s.63-64) göre, toplumsal kontrolü sağlayan normlar ve kurallar toplumun bir parçasıdır. Eğer belli kurallar yoksa toplum da yoktur. Normlar ve kurallar değişmişse, söz konusu olan toplum başka bir toplumdur. Başka sözle, toplumsal değişim ya da dönüşüm gerçekleşmiştir. Özellikle toplumsal gelişme süreci, eğitimin kalite ve niteliğiyle bağlantılıdır. Zira eğitim bireylere sadece bilgi ve beceri değil, belli davranış kalıpları ve değerleri de benimseterek, onların toplumsal süreçler karşısında gösterebileceği tepkileri de öngörülebilir kılmakla birlikte, gelişmenin tarz ve hızını da etkilemektedir.

Eğitim ve Sosyoekonomik Düzen İlişkisi

Eğitimin toplumsal köklerine bakarsak onun belli dönemlerde belli tabakayı toplumsal ve idari konum açısından diğerlerinden ön plana çıkarma rolünü de yerine getirdiği görülmektedir. Zira eşbiçimli üretim ve tüketim ilişkilerinin ve tek boyutlu vatandaşlık tanımının ortaya çıktığı modernite öncesi dönemde eğitim yaygın ve erişilebilir değil, "lüks hizmet" sayılmaktaydı. Modernite sonrası Post modern dönem adlandırdığımız çağdaş dönemde de eğitim fiyatlandırılabilen bir meta haline dönüşerek, kaliteli eğitime erişim imkânları yine maddi açıdan avantajlı kesimler için daha geniş hale gelmiştir. Bu açıdan eğitim ve sosyoekonomik düzenin yapısı ve özellikleri arasında her dönem içinde bu ve ya şu ilintiler mevcut olmuştur.

Toplumsal dönüşümde kritik rol oynayan eğitim bu dönüşümü sağlayacak ekonomik dönüşümü de sağlayabilen güç olmaktadır. Bu anlamda eğitim birçok dönemde kalkınmanın aracı olarak da görülmüştür. Eğitimin kalkınmadaki rolü Platon'dan günümüze bilinmektedir. Platon eğitimin insanı planlı, akılcı ve ihtiyatlı kılmasından dolayı zorunlu olması gerektiğini belirtmiştir. Eğitimin yüksek bir ekonomik külfet getirmesine rağmen, uzun vadede kalkınma konusunda getirisinin çok daha büyük olacağını savunmuş ve eğitim konusunda ne harcanması gerekiyorsa harcanmalı görüşünü benimsemiştir (Akçay, 2006, s.186). Örneğin, ekonomik kalkınmanın hedef alındığı dönemlerde Türkiye'de eğitim kalkınma planlarında öncelikli yerleri almıştır. Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'de, eğitimin sorunlarını planlama ile çözüme eğiliminin güçlendiği söylenebilir. Örneğin, eğitimin, sağlık, araştırma gibi alanların iktisadi gelişmeye hizmet ettiğinden ve eğitim ve sağlık konularının sosyal refah üzerinde etkisinin çok olduğundan dolayı bu alanların kamu hizmetlerinin toplanacağı alanlar olması gerektiğinin söylendiği Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planında "İnsan refahının temel unsurlarından biri olarak bu alandaki hedefler eğitim seviyesini yükseltmek, Türk toplumunun

ihtiyaç ve şartlarına uygun insanlar yetiştirmek ve eğitim imkânlarından kişilerin kabiliyetlerine göre faydalanmalarını sağlamak” olarak tespit edilmiştir (DPT, 1963, s.38). Bütün bunların ise hem sosyal adalet ilkelerinin gerçekleşmesini, hem de toplumun en yeterli insanlar tarafından yöneltmesini mümkün kılacak bir toplumsal yapıya ulaşmasını sağlayacağı öngörülmüştür.

Günümüzde uygulanmakta olan Dokuzuncu Kalkınma Planı eğitimin yeni dönemde de kamusal düzenin planlanması aracı olduğunu göstermekle bu alandaki temel görevler şu şekilde tanımlanmaktadır: “Toplumsal gelişmenin sağlanması amacıyla; düşünme, algılama ve sorun çözme yeteneği gelişmiş, Atatürk ilkelerine bağlı, demokratik, özgürlükçü, milli ve manevi değerleri özümsemiş, yeni fikirlere açık, kişisel sorumluluk duygusuna sahip, çağdaş uygarlığa katkıda bulunabilen, bilim ve teknoloji kullanımına ve üretimine yatkın, sanata değer veren, beceri düzeyi yüksek, üretken ve yaratıcı, bilgi çağı insanı yetiştirilecektir” (DPT, 2006, s.85). Bu Planda “...toplumda yaşam boyu eğitim anlayışının benimsetilmesi, e-öğrenme vs.” gibi yeni Batı kaynaklı değerlerin de benimsendiği söylenebilir (DPT, 2006, s.86).

Sosyoekonomik düzen, siyasi-idari yapıyla eşzamanlı yürüdüğünden siyasi söylemler ekonomik düzeni de etkilemektedir. Aynı şekilde bu tarz söylemler de belli ekonomik dinamiklerden kaynaklanabilmektedir. Bu anlamda kapitalist ve sosyalist eğitim söylemleri birbirinden farklı olup her birine özgü olan ekonomik, siyasal çıkar ve değerleri ifade etmektedir. Örneğin kapitalist sistemin söylemi, piyasanın sadece ekonomik değil toplumsal düzenin de sağlanmasında etkin ve etkili olacağına inanmakla, eğitimin de piyasanın serbest üretimine ve tüketimine bırakılmasını öngörmektedir. Zira bu yolla gerçek anlamda eğitimin verimliliği ve amacına ulaşılabilirliği sağlanabilmektedir. Fakat sosyalist söylem bundan farklı olarak toplumsal yaşamın tüm alanlarının üretiminde ve düzeninin sağlanmasında devlete öncül rol tanımakla birlikte eğitim alanının düzenlenmesinde de devlete istisnai görev ve yetkileri vermektedir. Bununla birlikte eğitim burada piyasa değeri olan ve kısa vadede bile kar getiren bir hizmet olarak değil, uzun vadeli ve her şeyde olduğu gibi planlı süreçle geliştirilen ve belli bir ideolojik modeli sürdüren devlet hizmeti olarak görülmektedir. Fakat görüldüğü gibi, her iki sosyoekonomik sistem kendi sürdürülebilirliğini sağlamak için eğitimi amaç değil araç olarak görmekte, ona belli ideolojik ve yapısal şekilleri kazandırmaktadır.

Ekonomik düzendeki değişimler idari değişimleri (kimi zaman da tersine olmak suretiyle) koşullandırmaktadır. Günümüzde ise özellikle kamu yönetimi sistemleri ulusal, son dönemlerde ise daha fazla uluslararası ekonomik düzenin çağrılılarıyla biçim kazanmaktadır. Bu durumda kamu yönetimi ve kamu hizmeti sisteminin önemli bileşeni olarak eğitim sistemi de bu tarz küresel eğilimlerden etkilenmektedir.

1980 sonrası dönemde ortaya çıkan Yeni Kamu Yönetimi, kamusal alanın özel işletme alanına göre biçimlenmesini öngörmüştür. Bu açıdan esnekleştirilen kamu yönetimi zihniyetiyle

birlikte eğitim olgusu da esnekleştirilerek, sadece devlet tarafından kurumsallaştırılan ve sağlanan bir hizmet olarak değil, farklı talep ve çıkarlara hizmet eden ve piyasa değeri kazanan olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Eğitimin gerçekleştirilmesi tarzıyla birlikte içeriği de değiştirilmiş ve yeni yönetsel ve ekonomik değer yüklü içerikle doldurulmuştur. Örneğin, verimlilik, etkinlik, hesap verebilirlik, yönetim gibi yeni yönetim söyleminin ilkeleri eğitim alanında da karşılık bularak eğitimin verimliliği, çıktıları, kalitesinin ölçülebilirliği, katılımcı/enteraktif eğitim gibi kavram ve söylemleri doğurmuştur.

Fakat eğitimin her zaman için belli toplumsal, ekonomik güçlerin meşruiyetini sağlama amacı güttüğünün ya da eğitimin mevcut düzenin sürdürülebilirliğine hizmet etmesinin söylenmesi de yanlış olurdu. Zira ister yaygın ve hâkim siyasal isterse de ekonomik düzenlerin değiştirici ve dönüştürücü “zihinsel güçleri” de aynı sistemler çerçevesinde gerçekleştirilen eğitim süreçlerinin ürünü olmuştur. Buradan yola çıkarak, eğitimin toplumsal dönüşüm kaynağı olabileceği de bir gerçeklik ve tarihsel tecrübeyi ifade etmektedir.

Eğitim Bilimleri ve Toplumsallık Üzerine Bir Tartışma

Daha önce belirtildiği üzere, bilgi toplumsal temelli bir olgu olup, ortaya çıktığı mekânsal, zamansal özellikleri yansıtmaktadır. Bilginin sistemleştirilmiş hali olan bilim de, ortaya çıktığı ve ya yaygınlık kazandığı bağlamdan ayrı düşünülemez ve analiz edilemez. Bilgi ve bilimin temel aktarıcı aracı eğitimidir. Bu açıdan, eğitimin “neleri ve ne şekilde” aktaracağı siyasi iradenin karar vereceği konudur. Fakat siyasetin de köklerinin toplumsal derinliklerde olduğunu ve bir takım toplumsal çıkarları temsil ettiğini düşünürsek, eğitimin doğrudan ve ya dolayısıyla toplumsal kaynaklara sahip olduğu söylenebilir. Peki, toplumsallığı oluşturan unsurlar nelerdir ve eğitimi hangi unsurlar etkilemektedir? Tartışmamıza, bu soruya yanıt vererek başlayabiliriz. Toplumsallığı, belli bir toplumu oluşturan bireylerin hem ayrı ayrılıkta hem de birlikte sahip olduğu maddi ve manevi değerler teşkil etmektedir. Dolayısıyla, bireysel ve toplumsal yaşamı oluşturan, şekillendiren her ne varsa toplumsallığı teşkil etmektedir. Toplumsallığın manevi boyutu kültürel, zihinsel faaliyet ya da kurumlardır. Sosyal inşacılar göre, bu boyut toplumsallığın diğer - maddi boyutunun tüm unsurlarını inşa etmektedir. Zira bu görüş, kültür unsurlarının belirleyici gücüne inanmaktadır. Toplumsallığın maddi boyutunu ise toplumun içinde yaşadığı ekonomik düzen ve onun unsurları teşkil etmektedir. “Gözle görülebilen” ya da “fiyatlandırılabilen” her şey maddi boyuta girmekte ve toplumsal ilişkileri etkilemektedir. Tarihsel-maddeci yaklaşım, toplum ilişkilerinin ekonomik ilişkiler üzerinde yükseldiğini, ekonominin toplumsal ve siyasal yapının temel belirleyici faktörü olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla, toplumsallığın maddi boyutu onun manevi boyutunu oluşturmakta ve şekillendirmektedir.

Bu tartışma içerisinde eğitimi nereye konumlandıracağımız çok önemlidir. Zira eğitimin, toplumsal bir olgu olarak kaynaklarını hangi - manevi ya da maddi boyuttan aldığı sonraki tartışmamızı etkileyecektir. Kanımızca, eğitim bir toplumun tarihsel gelişim çizgilerinin birçok özelliğini taşıdığından, şu ve ya bu milletin tarihsel gelişimine özgü bir şekilde ister ekonomik isterse de kültürel unsurlardan etkilenecek ortaya çıkmaktadır. Fakat eğitim sisteminin işleyişinin toplumun sahip olduğu zihinsel unsurlardan bağımsız olduğu düşünülemez. Zira bu sistemi çalıştıran temel faktör insan faktörü olmaktadır. Diğer yandan, toplumda ekonomik güç dengelerinin değişmesi de kendini kısa ya da uzun vadede eğitim alanındaki uygulamalarda gösterebilir. Dolayısıyla, toplumun ekonomik yapısı eğitim alanını politika ve işleyiş düzeylerinde etkileyebilmektedir. Başka sözle, birçok bilim alanları gibi, eğitim bilimlerinin de hem içeriği hem de metodolojisi açısından toplumsal kaynaklı olduğu, bağlamsal özellikleri yansıttığı söylenebilir.

Son dönemlerde sosyal bilim alanlarının teknik düzeye indirgenmesi söz konusudur. Bu da esasında, bilgi/bilimlerin ortaya çıktığı ve taşıdığı toplumsal gerçeklikten kaynaklı değerlerden bağımsız bir şekilde ele alınması, öğrenilmesi ve öğretilmesine neden olmaktadır. Zira gerçek bilgiler toplumsal gerçekliğin ta kendisindedir. Bunun yerine bilgi/bilim teknikleştirilerek, kimi durumda yaşamdan kopuk soyut kavramlar üzerinden anlatılmakta, kimi durumlarda ise fazla pratiğe indirgenerek teknik uzmanlık konusuna dönüştürülmektedir. Halbuki bilim yaşamla iç içe olup onunla hem teorik hem de pratik düzeylerde karşılıklı etkileşimde olmakta, böylelikle bilim pratik yaşamı yaşam ise bilimi şekillendirmekte ve geliştirmektedir. Sosyal bilimlerin hemen hemen hepsi bu önemli özelliği taşımaktadır. Fakat bilgi ve bilimin toplumsal güç dengesini de yansıtmakta olduğunu daha önce söylemiştik. Bu açıdan örneğin, siyaset bilimi ve kamu yönetiminin ayrı ayrılıkta ele alınması, kamu yönetiminin siyasal-toplumsal köklerinden koparılmaya çalışıldığı anlamına gelmektedir. Günümüzde ise, Yeni Kamu İşletmeciliği söylemi ile teknik yönetim uzmanlığı alanı haline gelen kamu yönetimi alanı, toplumsal yaşamda daha önemli olan “kim ve ne?” sorularının teknik ve yöntemsel nitelikli “nasıl?” sorusuna verilen cevapla açıklanmaya ve incelenmeye çalışılmaktadır.

Eğitim bilimi, bir sosyal bilim alanı olduğundan, esasında içinde yer aldığı toplumsallığı da ihtiva etmektedir. Fakat çağdaş dönemde eğitim bilimi de neredeyse sadece bir örgüt bilimi düzeyine indirgenmekte, büyük önem taşıyan “eğitim yönetimi” konusu “örgüt yönetimi”ne dönüşmektedir. Fakat eğitimin bir okul ya da bir örgütten ibaret olmadığı, daha geniş kurumsal ve toplumsal alanları ihtiva ettiğini daha önce söylemiştik. Diğer yandan bir okul her hangi bir genel örgüt olmayıp, onun yönetilmesi de kendine özgü hususların dikkate alınmasını gerektirmektedir. Kanımızca, eğitim biliminde örgüt konularına fazla yer verilmesinde birkaç

husus dikkat çekmektedir. Öncelikle, burada “kurum” değil “örgüt” kavramının kullanılması olgunun sınırlarının daraltmakta, teknikleştirmekte, toplumsal ve zihinsel yapıları devre dışı bırakmaktadır. Diğer yandan, Örgüt bilimi yönetim olgusunun toplumsal, ekonomik köklerini ve güç dengesi olgusunu sorgulamadan yönetimin nasıl gerçekleştirileceği üzerine odaklanmakta, yönetimin amacını ise verimlilik ve etkinlik ölçütlerine indirgemektedir. Bu da yönetim sürecinin kim tarafından ve hangi amaçlarla gerçekleştirildiği gerçeğini perdelemektedir.

Eğitim de zamansal ve mekânsal açılardan daha kapsamlı bir şekilde ele alınması gereken olgudur. Sosyal inşacılara göre insanların zihinsel yapısı, eğitim ve kültür düzeyi toplumdaki örgüt ya da kurumları şekillendirmektedir. Karşıt maddeci dünya görüşü ise tersine, ekonomik ya da kurumsal gücün “zihinlere hükmettiğini” ileri sürmektedir. Bu noktada her iki bakış açısına bağlı kalmadan, bir toplumdaki eğitim ve kültür düzeyinin gerçekten de o toplumun sosyoekonomik düzenini ve gelişme düzeyini etkilediği söylenebilir. Fakat bir toplumun eğitim düzeyinin kaynağında da ekonomik faktörlerin yer aldığı unutulmamalıdır. Zira bir yandan eğitim bir kamu hizmeti olduğundan sunulan eğitimin kalitesi ülkenin ekonomik gücünün de bir göstergesi olmaktadır. Diğer yandan ise, farklı eğitim hizmetlerinin ister devlet isterse de özel sektörün elinde fiyatlandırılabilen bir “meta” haline geldiği günümüz koşullarında, bu hizmete ulaşabilme derecesi de belli ekonomik kaynaklara sahip olmayı gerektirmektedir.

Yukarıda söylenenlerden yola çıkılarak, eğitim alanının belli kar amaçlı ilke ve yöntemlerle yürütülemeyecek kadar karmaşık bir toplumsallık içerdiği, salt bir örgüt çerçevesinde incelenemeyeceği kadar kapsamlı ve yaygın, sadece siyasi tercih konusu edilemeyecek kadar sosyoekonomik temelli ve sadece öğretim ve bilim alanıyla sınırlandırılmayacak kadar zengin ve geniş bir olgu olduğu söylenebilir. Bu bakımdan, ister eğitim bilimlerinin isterse de eğitim olgusunun incelenmesinde, işletme ve örgüt teorilerinden ziyade sosyoekonomik bilgilere yer verilmesinin, eğitim sistemi alanındaki politikaların oluşturulmasında, uygulanmasında ve analiz edilmesinde toplumsallıktan yola çıkılması çalışmada sonuç öneriler olarak ileri sürülebilir.

Sonuç

Yönetim olgusunun iki kişinin olduğu yerde bile mevcut olduğu düşünülmektedir. Zira durum ve gelişimin yönetilmesi her zaman için gündemde olup toplumsal düzeyde kurum ya da örgütler tarafından yerine getirilmektedir. Başka sözle örgütler, insan hayatındaki yönetim olgusunun “nesnelleştiren” ve belli bir düzeyde “kitleleştirilen” olgulardır. Bununla birlikte örgütler, toplumsal birlikteliği sağlamakla insan yaşamının bütün aşamalarında maddi ve manevi açıdan şekillendirici işleve sahiptir. Dolayısıyla, örgüt bireysel ve toplumsal düzeyde

düzen ve kalite belirleyicisi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Eğitim de belirleyici kurumlar arasında ön sıradadır.

Her örgüt bir kurumdur, fakat her kurumu bir örgüt olarak ele almak her zaman için geçerli olmayabilir. Zira kurum daha çok Osmanlıca kullanılan “müessese” kavramına denk gelmekte olup, bir olgunun yapısal boyutuyla birlikte zihinsel ve işlevsel boyutlarını da ifade etmektedir. “Eğitim” olgusu, yukarıdaki analizden de görüldüğü üzere sadece bir örgüt olmaktan ziyade bir süreç ve bir kurum niteliğine de sahip olmaktadır. Eğitim kurumu bir binaya hapsedilemeyip, kendi kendiliğinde bireysel ve toplumsal gelişimin her aşama, koşul, zaman ve mekanında mevcut olan, yaşayan bir kurumdur.

Toplumsal yaşamda eğitim kurumu ve eğitim sistemi kimi zamanlarda araç kimi zamanlarda da amaç yerine geçmekle, toplumsal dinamik ve taleplerden yola çıkarak bu konumu belirlenmektedir.

Eğitimin ister toplumsal konumu isterse de nicelik ve niteliği zamansal ve mekânsal olarak değişkenlik göstermektedir. Dolayısıyla bir ülkedeki eğitim sisteminin özellik ve nitelikleri o zaman ve bağlam içerisinde ülkenin sosyoekonomik gelişme önceliklerini yansıtmakla birlikte, oradaki toplumsal ve siyasal güçlerin konumu hakkında da birtakım ipuçları vermektedir.

Kaynakça

- “1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu” (1973) Resmi Gazete. Sayı: 14574, 24 Haziran
- “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)”, (2006), *Resmi Gazete*. Sayı 26215, 1 Temmuz 2006
- “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)”, (1963), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf> (28.06.2012)
- Akçay, T. (2006). Eğitim Denklemi. 1.Baskı. İstanbul: Okumuş Adam Yayınları
- Başaran, İ. E. (2007). Eğitim Bilimine Giriş. 1. Baskı. Ankara: Ekinoks Eğitim Danışmanlık ve Bas. Yay. Dağ. San. Ve Tic. Ltd. Şti.
- Buluç, B. (2011). Eğitim Bilimine Giriş. (ed. Emin Karip) 4.Baskı. Ankara: Pegem A Yayınları
- Demirel, Ö., Kaya, Z. (2001). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. 1. Baskı. Ankara: Pegem A Yayınları
- Dewey, J. (2011). Deneyim ve Eğitim, 2. Baskı. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık ve İletişim A.Ş.
- Erden, M. (2011). Eğitim Bilimlerine Giriş, 5.Baskı. Ankara: Arkadaş Yayınevi
- Ergün, M. (2011). Eğitim Felsefesi. 3.Baskı. Ankara: Pegem A Akademi
- Genç, S. Z., Eryaman M. Y. (2007). Değişen Değerler ve Yeni Eğitim Paradigması *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt IX (1), 90-102
- Pehlivan, H. (2006). Eğitimde Temel Kavramlar. 1. Baskı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Şişman, M. (2007). Örgütler ve Kültürler. 2. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Şişman, M. (2011). Eğitim Bilimine Giriş. 9. Baskı. Ankara: Pegem A Yayıncılık
- Türkmen, F. (2002). *Eğitimin Ekonomik ve Sosyal Faydaları ve Türkiye’de Eğitim Ekonomik Büyüme İlişkisinin Araştırılması*, Uzmanlık Tezi, Ankara, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No: DPT:2655.
- Uluğ, F. (1999). Eğitimde Grup Süreçleri. 1. Baskı. Ankara: TODAİE Yayın No: 295
- Variş, Fatma. (1981). Eğitim Bilimine Giriş. 2.Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Yayınevi.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fe71a467e1897.13931744
(24.06.2012).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fdc9300cd13f6.42502103
(24.06.2012).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.4fe6e34d951603.53142286
(24.06.2012).